

hetnek képesek eljátszani (és pláne nem felülmúlni, vagy akár csak megközelíteni) őket. Ezért Jeles nem is törekszik a szociológiai hitelességre, hanem szándékosan és tudatosan stilizál.

A kontraszthatás miatt, mielőtt a nézőtérre bemennénk, egy kivetítőn hajléktalanokról készült portrékat láthatunk (Vass Péter képei): sziklaszerű arcok és vonások, megragadó és megrendítő tekintetek. A színház nem akar versenyre kelni a valósággal, másfajta igazságot keres. Eszünkbe juthat akár a *Drámai események* nyomán forgatott BBS-film, a *Szélvihar*, melynek utolsó jelenetében a fiatal amatőr színészek leveszik idomtalan jelmezeiket, és szembenéznek a közönséggel. Jeles András színháza mindig ilyesfajta szembesítésre törekedett, melynek célja az, hogy a színészek és a nézők megkerülhetetlenül reflektáljanak a saját szerepükre és helyzetükre.

Jeles éles és tisztánlátó tekintete ugyanakkor tele van részvétellel. Ez érezhető volt a *Szélvihar* katartikus nagyjelenetében, az „Erbarme dich” kantáta felcsendülésekor, és érezhető

most is, a Kis Fecske halálakor, aki szintén térdre rogy, mint-ha ezáltal a közös emberi sorsot képviselné. Majd – egy kissé ironikus és elidegenítő gesztussal – egy már madárlátta, valószínűleg a szemétből guberált kenyeret húz elő a szatyrából, beleharap, és enni kezd.

A *boldog herceg* bábszínházban bemutatott jelesi változata úgy adja elő és számolja fel a wilde-i mesét, hogy egy sokkal tragikusabb történetet tár elénk – mindannyiunk történeteként. Ebben az új (távrolról sem mesészerű) történetben nincs lezárás, csak üres várakozás. Itt az egyetlen reményt a nyugalmas halál gondolata jelenti. A hajléktalanok ugyanis tudják a titkot, hogy csak a halottak lehetnek boldogok. Vagy nem csak ezt a titkot tudják? Vajon még milyen más többletudással rendelkeznek a Jeles színpadán megjelenő kiűzött angyalok? Nem tudjuk, nem tudhatjuk, csak csendben visszhangozzuk a Boldog Herceg egyik mondatát: „Nincs nagyobb titok a nyomorúságban élők titkainál.”

LENGYEL LEA

ITT OLYAN LEHETEK, MINT BÁRKI MÁS

Hajléktalan nők színházban

A „RÉS” Szociális és Kulturális Alapítvány Női Éjjeli Menedékhelye régóta gondot fordít arra, hogy ügyfeleinek ne csak az alapszolgáltatást nyújtsa, hanem azon felül is foglalkozzon a hajléktalan nőkkel. Több projektünk is fut, melyek az önbecsülés köré épülnek, a csoportfolyamatok során különböző módszerekkel dolgozunk a résztvevők önbizalmának növelésén.

Intézményünkben feltétel nélkül fogadunk tizennyolcadik életévüket betöltött nőket, saját statisztikánk szerint ügyfeleink 90%-a az előző éjjelen is a mi szolgáltatásainkat vette igénybe.¹ A fővárosban mi tartjuk fenn az egyetlen olyan női éjjeli menedékhelyet, amely alacsonyküszöbű, azaz bárkit fogadunk attól függetlenül, hogy áll-e bármilyen szer hatása alatt, vagy van-e tüdőszűrő-igazolása. Tapasztalataink szerint azok a hajléktalan nők, akik nálunk alszanak, a legkiszolgáltatottabbak közé tartoznak. Ennek egyik oka, hogy azokat az utcán élő nőket célozzuk meg, akik nem veszik igénybe az ellátórendszert, az azokhoz szükséges iratokkal, orvosi igazolásokkal nem rendelkeznek. Másik oka, hogy nagy az alkoholfüggők aránya.

A „színház projekt” gyakorlati megvalósítása

2017 szeptemberében azzal a kéréssel fordultunk fővárosi színházakhoz, hogy hajléktalan nők számára ingyenes színházlátogatási lehetőséget biztosítsanak. Több színház is nyitott volt a megkeresésünkre, és tiszteletjegyekkel támogatta Alapítványunkat.² Mivel alacsonyküszöbű hajléktalanellátó intézményt működtetünk, az egész projektet speciális módon kellett megszerveznünk, figyelembe véve a lakók igényeit és állapotát.

A színházba való eljutást az éjjeli menedékhely biztosította. Minden alkalommal egy szociális munkás kísérte az ügyfeleket az előadásra, azonban nem azért, hogy ellenőrizze őket, hanem a közös élmény megélése miatt, illetve hogy később együtt tudják feldolgozni a látottakat, hallottakat, és másfajta kapcsolat is kialakulhasson szociális munkás és ügyfél között, mint a mindennapokban.

¹ Télen, azaz krízisidőszakban 50, nyáron pedig 35 nőt tudunk fogadni.

² A tiszteletjegyekért köszönetet az alábbi színházaknak: Karinthy Színház, Katona József Színház, Pesti Színház, Pesti Magyar Színház, Újszínház, Vígszínház. 2017-ben 88 jegyet kaptunk, 2018-ban további 67-et.

A színházlátogatással az egyik célunk az volt, hogy a lakók számára olyan programot biztosítsunk, amilyenben még soha nem, vagy ha igen, nagyon régen volt részük. Emellett fontosnak tartottuk a stigmák alól való felszabadítást is, éppen ezért a szociális munkás csak kísérő volt: a színház előtt átadta a tiszteletjegyeket a résztvevőknek, és csak előadás után találkozott velük ismét. A visszajelzések szerint a színházi látogatásoknak az is lényegi tényezője volt, hogy a hajléktalanok „átlagemberek” mellett ülve élvezhették a darabot, anélkül hogy azok tudták volna róluk, hogy egy éjjeli menedékhelyről érkeztek, és oda térnek vissza aludni.

Ahogy korábban említettem, speciális célcsoporttal foglalkozunk a mindennapokban, olyan nőkkel, akiknek állapota, szükségletei igen eltérőek, akik a szakirodalom szerint az effektív hajléktalanok körébe sorolandók. Mindezek ellenére, azonban mindezek tudatában álmodtuk meg projektünket. Minden szociális munkás részt vett a színházlátogatásokban, forgó rendszerben vállaltuk az eseményeket, hogy az élmény ne csak egyikünkhöz kötődjön, illetve hogy kihasználjuk a sokféleséget, melyet stábunk képvisel.

Az adott darabot vállaló szociális munkás maga dönthette el, hogy kiket visz el a színházba, őket az előadás előtti napokban felkérte. Egy hajléktalan időfoglalma más, mint egy nem hajléktalané, így ezek a megbeszélések maximum négy nappal az előadás előtt történtek, majd az ügyeltesek folyamatosan megerősítették az esemény közeledtét az érintetteknek. Erre azért volt szükség, mert a résztvevőkben tudatosítani kellett,

hogy az adott napon elvárjuk tőlük, hogy időben és józanul érkezzenek – ez volt az egyetlen feltételünk velük szemben. Ettől függetlenül megesett, hogy valaki az előadás napján nem érkezett meg, vagy olyan állapotban jött, ami nem tette lehetővé a részvételét. Éppen ezért a második alkalomtól kezdve egy-két lakóval mindig megbeszéltük, hogy ha mégsem lesz meg a kelendő létszám, számíton rá, hogy sorra kerülhet. A célunk ezzel az volt, hogy a tiszteletjegyek mindegyikét felhasználjuk, és a lehető legtöbb ügyfélnek biztosítsunk színházi élményt.

Külön gondot fordítottunk arra is, hogy a résztvevők megjelenésükben se térjenek el a többi színházlátogatótól. A kísérő szociális munkás a hivatalos nyitvatartás előtt érkezett az intézménybe, és beengedte a színházba készülő ügyfeleket, akiknek így még indulás előtt lehetőségük nyílt a tisztálkodásra, étkezésre. Természetesen nincs minden hajléktalanok színházi ruhája, azonban a hozzánk érkező adományruhából biztosítottunk a résztvevőknek az alkalomnak megfelelő öltözéket. Programunk egy idő után annyira sikeres lett, hogy egy sminkes is érkezett az intézménybe, és indulás előtt a vágyott sminkkel lepte meg a hölgyeket.

A hajléktalanság egyik külső ismertető jele a hajléktalanok szerint az, hogy az illető mindig mindenhova táskával megy, melyben benne van az egész élete. Amellett, hogy a résztvevők testben felkészülhettek a színházlátogatásra, azt is biztosítottuk, hogy táskáikat (legyen az hatalmas bőrönd vagy csak egy hátizsák szatyorral) az intézményben hagyhassák, értékeiket elzárhassák. Így a színházba úgy érkezettek, mint bárki más.

Emellett az is a mindennapi rutintól való eltérést, az alkalom különlegességét jelentette számukra, hogy valahova egyáltalán úgy mehetnek, hogy értékeik biztonságban vannak, és a holmijuk nélkül mozoghatnak.

Az intézményből a szociális munkás együtt ment a színházba az ügyfelekkel, akár délelőtti próbaelőadásról, akár a szokott esti időpontban játszott darabról volt szó. Ez amellett, hogy garantálta, hogy minden résztvevő időben megérkezzen a színházba, remek lehetőség volt arra is, hogy közösen röviden átbeszéljék a színházi etikett alapjait, valamint azt, ki

mit vár az előadástól, ki mikor volt utoljára színházban, mi a legkedvesebb színházi élménye, és így tovább. Ez tehát az eddig tárgyalt külső előkészületek mellett megalapozta a lelki-szellemi áthangolódást is. Előadás után a visszaúton pedig átbeszéltek a friss élményeket.

A színházlátogatás hatásai a hajléktalan nők életére

Vannak hosszú és rövid távú programjaink, melyek lakóink pozitív önbecsülésének megteremtésére törekszenek. Mindezek rövid bemutatása előtt azonban fontos kiemelni, hogy a hajléktalan nők önértékelését jellemzően nem nulláról kell felépítenünk, hanem mínuszról, hiszen ők a mindennapokban rengeteg megvetéssel, megbélyegzéssel, elutasítással találkoznak, és sokuk otthontalanná válásában markáns okként jelenik meg a családon belüli lenézés, olykor bántalmazás. S bár programjaink az ügyfelek szükségleteire és állapotára fókuszálnak, amennyit lehetséges, igyekszünk belőlük kifelé is megmutatni, hogy az érdeklődők és „laikusok” is lássák és megértsék azt a központi üzenetünket, hogy a hajléktalanok is emberek, sőt, értékes emberek. A projektjeink közötti különbséget leginkább abban lehet megragadni, milyen időtartamú az ügyfelekkel végzett munka, és ennek függvényében milyen mélységű és mértékű változást tapasztalhatunk az önkép formálódásában. Hosszú távú programjaink közé tartozik az Erő a változáshoz Női Önbecsülés csoportunk és az „Élj a versben” irodalomterápiás műhely, melyek tíz-tizenhárom alkalmas folyamatok, állandó csoporttagokkal. A rövid távúak közé sorolható a Kutatók Éjszakáján való részvétel lakók bevonásával, és ide számítanak a színházlátogatások és egyéb kulturális, szabadidős programok is. Ezek jellemzően pár órás elfoglaltságot jelentenek, a résztvevők nem csoportként működnek, azaz nem alakul ki szorosabb közösség köztük, a jelenlévők mindig mások, ahogy a vezető szociális munkás személye is alkalmanként változik.

A szakirodalomban több definíció is van a hajléktalanságra. A meghatározásokban azonban a lakhatási problémák evidens létén kívül a hiány fogalma a legfontosabb. A hajléktalan ember rengeteg dologban szenved hiányt. Az otthontalanná válást követő első három hónapban jellemzően elkopnak a korábbi kapcsolatok, melyeket a hajléktalanok jobbra felszínes, közegen belüli, azaz szintén stigmatizált emberekkel való kapcsolatokkal pótolnak. A hajléktalanság meglátásom szerint az intimitás, a személyes tér és énidő hiánya is. Az intézményt használó hajléktalanok jellemzően sokan vannak egy térben, mind-mind egyéni érdekekkel, szokásokkal, preferenciákkal. Ugyanígy kiemelném a döntés lehetőségének hiányát is. Az intézményrendszer kevés esélyt ad a saját döntésre, a házirend, a sok ember ellátására kialakított rendszer hiába szeretne, nem tud teret adni az egyéni vágyaknak, nem tud alternatívákat biztosítani, így az ügyfél kevés önrendelkezési lehetőséget kap. Ezen felül számomra igen szembetűnő hiánytünet – amelyet doktori kutatásom eredményei is bizonyítanak – a feladat és a cél hiánya. A hajléktalan léthelyzetben nagyon könnyen céltalanná válik az ember, pontosabban a napi szükségletek kielégítésén kívül kevés perspektívával rendelkezik, mint ahogy teendői sincsenek, illetve ami dolga van, azt önmagának határozza meg, és mind a test életben tartására fókuszál. Az önbecsülést középpontba állító minden projektünk ezekre a hiányállapotokra ad választ.

Fotók: Szarka Zoltán

Egy-egy színházlátogatás, bár közben nem épülnek barátságok, sajátos lehetőséget ad a sorstársakkal közös élményen alapuló kapcsolat kialakítására, mint ahogy arra is, hogy a szociális munkástól fókuszált figyelmet kapjon az ügyfél. Intézményünk befogadóképességének és a rászorulóknak egyre növekvő számának fényében talán az egyik legnehezebb feladat az intim tér megteremtése. S bár ez nem központi célunk, azaz, hogy a színházba készülő ügyfeleket hamarabb beengedjük, mégis megvalósult: a menedékhely tereit így csak páran foglalták el, akik maguk választhatták ki fekhelyüket, még a többiek érkezése előtt használhatták a tusolót, és fogyaszthatták el a vacsorájukat. A programon való részvétel soha nem volt kötelező, az ügyfél bármikor mondhatta, hogy nem fogadja el a felkérést, nem szeretne menni. Ezzel megadtuk neki annak szabadságát, hogy eldöntse, van-e kedve a részvételhez, vagy sem. Apróságnak tűnik, azonban sokan hangsúlyozták, mennyire fontos a választás szabadsága egy korlátozó intézményben. Bár nem a hagyományos értelemben, de projektünk során feladatot is adtunk az ügyfeleknek, illetve célt, hiszen volt egy, a mindennapokból kitűnő esemény, amelyet várhattak, amelyre készülhettek, amelynek függvényében adott esetben át kellett alakítaniuk a napi rutinjukat. A programon való részvételre igyekeztünk minél több lakónak lehetőséget adni, minden alkalommal megkerestünk olyanokat, akik még nem voltak velünk színházban.

A más jellegű rövid távú projektekhez hasonlóan színházprogramunk sem hozott átütő változásokat a résztvevők életében. Viszont kétségtelven segített nekik abban, hogy kiszakadjanak a hétköznapi életből, rövid időre elengedhessék az oly sokszor feléjük irányuló megvetést, és ugyanúgy vehessenek részt egy kulturális programon, mint azok, akik előadás után saját ingatlanjukban fognak aludni. Egy színházi előadás már önmagában is hatalmas élményt nyújt minden nézőnek: pár órára egy másik világba utazhatunk, elfelejtve mindazt, ami a függő felgyökösödése előtt foglalkoztatott bennünket. Ez hatványozottan igaz azokra, akik az általam meghatározott hiányállapotban élnek, és a környezetük folyamatosan stigmatizálja őket.

Tapasztalatunk szerint az önbecsülés növelésének tervét sikerült valóra váltanunk a színházlátogatásokkal. Volt olyan ügyfél, aki életében először volt színházban. Gabriella³ (41) például a következőket mondta: „Azelőtt még sosem voltam színházban, de most már tudom, hogy nem kell félni tőle, megszerettem, és várom mindig, hátha mehetek újra.” Izabella (59) régi emlékeket idézett fel: „Régen az intézetből jártunk színházba. Azóta nem voltam. Hogy lettem volna?... Most jó. Itt olyan lehetek, mint bárki más. Itt kikapcsolódhatok.”

Volt bennünk kétség azt illetően, hogy egyik-másik darabot hogy fogják érteni a résztvevők, milyen lesz a befogadói oldal. Rá kellett jönnünk azonban, hogy felesleges ezen aggódnunk, hiszen mindenki a maga nyelvére fordítja le a darabokat, azt viszi el magával belőlük, ami számára érthető és érdekes. Egy komoly, orosz dráma után az aluliskolázott Jolánt (68) kérdeztem arról óvatosan, hogy tetszett neki a darab, amire a válasza ez volt: „Jaj, a baba, a baba a végén mégis jó helyre került.” Lehet, hogy Jolán nem értette maradéktalanul a történelmi kontextust és a szimbolikát, de talált a darabban olyan elemet, amely számára érdekes volt, és megfogta. Ugyanerről a darabról a korábban biztos egzisztenciával ren-

delkező és művészetek iránt érdeklődő Enikő (49) azt mondta, hogy „szörnyű, hogy ezek a dolgok megtörténhettek”.

A színházból a menedékhelyre vezető úton a szociális munkások az élményekről beszélgettek a lakókkal, ezzel kapacitálták őket a befogadás megélésére, illetve hívták fel a figyelmüket arra, mennyire eltérő, de minden esetben értékes gondolatokat ébresztett bennük a darab. Ez természetesen nagy odafigyelést igényelt a szociális munkástól, de amellett, hogy az ügyfelek pár órára levehették a hajléktalanság külső jegyeit, annak megerősítése, hogy a véleményük, a meglátásaik érdekesek, belső változást is indított bennük, hiszen a mindennapokban sokszor tapasztalják, hogy ezek nem érdekelnek másokat. A beszélgetések során a kísérők igyekeztek hangsúlyosan tudatosítani a résztvevőkben, hogy érzelmeik megélése fontos, hiszen ebben is hiányt szenvednek, mert a napi létfenntartás jellemzően lefoglalja minden kapacitásukat. Szociális munkásaink mindvégig mellettük álltak, jelenlétükkel biztosították az érzelmek szabad megélésének biztonságos közegét akár az előadást követő napokban is.

Összegzés

Minden alapszolgáltatáson felül önként vállalt projektünkkel két célunk van. Az egyik, hogy ügyfeleink önbizalmát növeljük, és visszaadjunk nekik valamit régi önbecsülésükből. A másik pedig az, hogy a társadalom többségi csoportjai felé közvetítsük azokat az értékeket, amelyek a hajléktalanságban ugyanúgy megvannak, mint bárki másban. E két küldetésünk együttes erejével pedig igyekszünk egy erősen kirekesztett csoport stigmatizációja ellen küzdeni úgy, hogy a folyamatot kintről, azaz „laikusok” közt, és bentről, azaz ügyfeleinkben egyaránt építjük.

A színházlátogatások remek alkalmat adtak arra, hogy a résztvevők mind külsőségekben, mint belső megélésükben úgy érezzék magukat, mint hajléktalanná válásuk előtt, bekapcsolódjanak a kulturális életbe, és ezáltal kikapcsolódjanak a szürke hétköznapi életből, melyekben sokszor megvetés, olykor bántalmazás is éri őket. Amellett, hogy a hazautak és az előadást követő ügyeletek során rengeteg dolgot sikerült megfogalmazniuk, a legnagyobb eredményünk talán mégis az volt, hogy megbizonyosodott, mindenki értheti a színházi darabokat, mindenkinek van bennük valami, amit végig tud követni az előadáson, amit magával vihet, és ami megmarad benne élményként.

A színházlátogatások remek alkalmat biztosítottak arra, hogy a hajléktalan létben erősen és halmozottan tapasztalható hiányállapotokat tompítani tudjuk. Sok dolgot vártunk előzetesen ettől a projektünktől, sok dologra készültünk, tudatosan számoltunk azokkal a kihívásokkal, amelyeket intézményünk lakóinak állapota, illetve a hajléktalan életforma sajátosságai jelenthetnek. Visszatekintve az eddigi eredményekre és beszámolókra mind a lakók, mind a szociális munkások oldaláról, a legmélyebb tapasztalat szinte minden résztvevő ügyfél számára annak öröme volt, hogy bélyegektől mentesen, átlagemberként vehettek részt egy kulturális programon, s ezzel igazi kikapcsolódást élhettek át. Továbbá visszakapták annak az élményét, hogy a véleményük fontos másoknak, és mind kinézetükben, mind érzéseikben tudnak olyanok lenni, mint bárki más, és ez közvetve az önértékelésüket is javította. Hiszen pár óráig nem megvetett hajléktalanok voltak, hanem egy színházi előadást bársonyszékből, alkalmi ruhában, táskák nélkül élvező nézők.

3 A résztvevők anonimitásának megőrzése érdekében a tanulmányban szereplő nevek kitaláltak.